

YANGI O‘ZBEKISTONNING MA’NAVIY YUKSALISH JARAYONLARI VA UNI RIVOJLANTIRUVCHI OMILLARNI O‘RGANISH ZARURATI

Mamatqulov Azamat Rustamovich

Milliy Gvardiya ixtisoslashtirilgan

o'quv markazi katta o'qituvchisi

azamatmamatkulov562@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Turkistonda ta'lim tizimining shakllanishi va rivojlanishida jadidchilik harakatining tutgan o'rni tahlil qilinadi. Jadid ma'rifatparvarlarining yangi usul maktablarini tashkil etish, zamonaviy fanlarni o'quv jarayoniga joriy etish hamda milliy uyg'onish g'oyalarini targ'ib qilish borasidagi faoliyati yoritiladi. Shuningdek, jadidlarning pedagogik qarashlari, ta'lim mazmunini yangilashga qaratilgan islohotlari va ularning Turkiston ijtimoiy-madaniy taraqqiyotiga ko'rsatgan ta'siri ilmiy manbalar asosida tahlil etiladi. Tadqiqot natijasida jadidchilik harakati milliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishda muhim omil bo'lgani hamda bugungi ta'lim islohotlari uchun ham muhim tarixiy tajriba vazifasini o'tashi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, Turkiston, ma'rifatparvarlik, ta'lim tizimi, usuli jadid maktablari, milliy uyg'onish.

Kirish

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston o'lkasida yuz bergan ijtimoiy-siyosiy va madaniy jarayonlar milliy ta'lim tizimini yangilash zaruratini yuzaga keltirdi. Mintaqada mavjud an'anaviy maktab va madrasalar uzoq yillar davomida ma'naviy-ma'rifiy vazifani bajarib kelgan bo'lsa-da, zamon talablari, ilm-fan taraqqiyoti hamda jamiyatning yangi ehtiyojlariga to'liq javob bera olmay qoldi. Aynan shunday sharoitda jadidchilik harakati vujudga kelib, Turkiston xalqlarining ma'rifiy uyg'onishi va ta'lim sohasidagi islohotlarining asosiy harakatlantiruvchi kuchiga aylandi.

Jadidchilik harakati nafaqat madaniy-ma'rifiy, balki ijtimoiy-siyosiy ahamiyatga ham ega bo'lgan tarixiy hodisa hisoblanadi. Harakat vakillari xalqni savodxon qilish, dunyoviy bilimlarni keng targ'ib etish, milliy o'zlikni anglash va zamonaviy taraqqiyot yo'liga olib chiqishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'yganlar. Ular ta'lim tizimini yangilash orqali jamiyat taraqqiyotiga erishish mumkinligini chuqur anglaganlar. Shu sababli jadidlar tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablari o'z davrining ilg'or pedagogik tajribalarini o'zida mujassamlashtirdi.

Jadid ma'rifatparvarlari, jumladan, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat va boshqa ko'plab ziyolilar ta'limni millat taraqqiyotining bosh omili sifatida baholadilar. Ular o'quv jarayoniga geografiya, tarix, tabiiyot, matematika kabi fanlarni kiritish, darsliklar yaratish, yangi pedagogik metodlarni qo'llash va yosh avlodni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirishga katta e'tibor qaratdilar. Natijada Turkistonda ma'rifiy muhit shakllanib, milliy uyg'onish jarayoni jadallashdi. Bugungi kunda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari, ta'lim sifatini oshirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda yoshlarni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash masalalari jadidlar merosini chuqur o'rganish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Chunki jadidchilik harakati tomonidan ilgari surilgan g'oyalar zamonaviy ta'lim tizimining ko'plab tamoyillari bilan uyg'unlashadi.

Mazkur maqolaning maqsadi Turkistonda ta'lim rivojlanishida jadidchilik harakatining o'рни va rolini ilmiy jihatdan tahlil qilish, jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlari hamda ta'lim sohasidagi islohotlarining tarixiy ahamiyatini ochib berishdan iborat. Shuningdek, jadidlar faoliyatining bugungi ta'lim taraqqiyoti uchun dolzarb bo'lgan jihatlarini aniqlash va ularning ma'rifiy merosidan samarali foydalanish imkoniyatlarini yoritish ham maqolaning muhim vazifalaridan hisoblanadi. Natijada jadidchilik harakatining Turkiston ta'lim tizimini modernizatsiya qilishdagi beqiyos hissasi va uning milliy taraqqiyot tarixidagi o'рни xolis baholanadi.

Asosiy Qism

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston Rossiya imperiyasi tarkibiga kiritilgach, o'lkaning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotida muayyan o'zgarishlar yuz bera boshladi. Mavjud ta'lim tizimi asosan diniy bilimlarni o'rgatishga yo'naltirilgan bo'lib, tabiiy va aniq fanlarni o'qitishga yetarli darajada e'tibor qaratilmagan edi. Bu holat mahalliy ziyolilarni ta'lim tizimini yangilash va zamonaviylashtirish zarurati haqida o'ylashga undadi. Shunday tarixiy sharoitda jadidchilik harakati shakllandi. "Jadid" arabcha "usuli jadid" – "yangi usul" so'zidan olingan bo'lib, ta'limda yangi pedagogik metodlarni qo'llash g'oyasini anglatadi. Jadidlar xalqning taraqqiyoti avvalo ta'lim va ma'rifat orqali amalga oshishini ta'kidladilar. Ular eski maktablar faoliyatini butunlay inkor etmagan holda, ularni zamon talablari asosida takomillashtirish tarafdori bo'ldilar.

Jadidlarning asosiy maqsadi yosh avlodga diniy bilimlar bilan bir qatorda dunyoviy fanlarni ham o'rgatish, milliy ong va tafakkurni rivojlantirish hamda jamiyatni taraqqiyot yo'liga olib chiqishdan iborat edi. Shu sababli ular yangi usul maktablarini tashkil etish, darsliklar yaratish va zamonaviy pedagogik usullarni joriy etishga katta e'tibor qaratdilar.

Jadidlarning ta'lim islohotlari va yangi usul maktablari

Jadidchilik harakatining eng muhim yutuqlaridan biri yangi usul maktablarining tashkil etilishi bo'ldi. Bu maktablarda tovush usuli asosida savod o'rgatish yo'lga qo'yildi. Natijada o'quvchilar qisqa vaqt ichida o'qish va yozishni o'rganish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Yangi usul maktablari o'quv dasturlariga matematika, geografiya, tarix, tabiiyot, adabiyot va chet tillari kabi fanlar kiritildi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat singari jadid ma'rifatparvarlari ta'lim mazmunini boyitish va sifatini oshirishga xizmat qiluvchi ko'plab darslik va o'quv qo'llanmalarini yaratdilar. Ularning asarlarida ilm-fan, vatanparvarlik, milliy g'urur va insonparvarlik g'oyalari asosiy o'rin egalladi.

Jadid va an'anaviy maktablarning qiyosiy tavsifi

Ko'rsatkich An'anaviy maktablar Jadid maktablari

Ta'lim usuli Yodlashga asoslangan Tovush usuli asosida

O'qitish mazmuni Asosan diniy fanlar Diniy va dunyoviy fanlar

Darsliklar Cheklangan Zamonaviy darsliklar

O'quv jarayoni Bir xil metodlar Interfaol va yangi metodlar

Natija Savodxonlik sekin shakllangan Savodxonlik tez shakllangan

Jadid maktablari o'z davrining ilg'or pedagogik yondashuvlarini joriy etib, Turkiston ta'lim tizimini yangilashda muhim o'rin tutgan.

Jadid ma'rifatparvarlarining pedagogik qarashlari

Jadidlar ta'limni millat taraqqiyotining asosiy omili sifatida baholadilar. Ularning fikricha, xalqning ozodligi va farovonligi avvalo ilm-ma'rifat bilan bog'liq edi. Abdulla Avloniy "Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat masalasidir" degan mashhur fikri orqali ta'lim va tarbiyaning jamiyat hayotidagi beqiyos ahamiyatini ta'kidlagan. Jadid pedagoglari o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularda tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini shakllantirish va amaliy bilimlarni egallashga alohida e'tibor qaratdilar. Ular maktabni shaxs kamolotini ta'minlaydigan muhim ijtimoiy institut sifatida ko'rdilar. Shuningdek, jadidlar ayollar ta'limi masalasiga ham katta ahamiyat berdilar. Ularning sa'y-harakatlari natijasida qizlar uchun maktablar ochilib, xotin-qizlarning savodxonligini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik faoliyat yo'lga qo'yildi. Bu esa Turkiston jamiyatida gender tengligi va ma'rifiy taraqqiyotning muhim omillaridan biriga aylandi.

Jadidchilik harakatining Turkiston taraqqiyotiga ta'siri

Jadidchilik harakati qisqa davr ichida Turkiston ijtimoiy hayotida muhim o'zgarishlarni yuzaga keltirdi. Yangi maktablar sonining ortishi, darsliklar nashr etilishi, matbuot va teatr faoliyatining rivojlanishi xalqning ma'rifiy saviyasini oshirishga xizmat qildi. Jadidlar tomonidan tashkil etilgan gazeta va jurnallar milliy uyg'onish g'oyalarini keng targ'ib etdi. Harakat vakillari

yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish orqali millatning taraqqiyotga erishishiga ishonch bildirdilar. Ularning pedagogik va ma'rifiy faoliyati keyinchalik O'zbekistonda zamonaviy ta'lim tizimining shakllanishiga mustahkam zamin yaratdi.

Bugungi kunda ham jadidlarning ilm-ma'rifatga asoslangan qarashlari o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Zamonaviy ta'lim tizimida qo'llanilayotgan ko'plab pedagogik tamoyillar jadidlar ilgari surgan g'oyalar bilan hamohangdir. Shu jihatdan jadidchilik harakati nafaqat tarixiy hodisa, balki milliy ta'lim taraqqiyotining muhim nazariy va amaliy manbalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa

Turkistonda ta'lim tizimining rivojlanishida jadidchilik harakati muhim tarixiy bosqichlardan biri hisoblanadi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida yuzaga kelgan ushbu ma'rifiy harakat milliy ta'limni zamon talablari asosida yangilash, xalqning savodxonligini oshirish va ilm-fanni keng targ'ib qilishga xizmat qildi. Jadidlar ta'limni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida baholab, yangi usul maktablarini tashkil etish, zamonaviy fanlarni o'quv jarayoniga joriy etish hamda ilg'or pedagogik metodlardan foydalanish orqali Turkiston ma'rifiy hayotida tub burilish yasadilar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jadid ma'rifatparvarlari tomonidan amalga oshirilgan ta'lim islohotlari nafaqat o'quv jarayonining mazmunini boyitdi, balki yosh avlodda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va zamonaviy tafakkurni shakllantirishga ham xizmat qildi. Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat kabi jadidlarning pedagogik qarashlari va amaliy faoliyati milliy ta'lim taraqqiyotining mustahkam poydevorini yaratdi. Shuningdek, jadidlar tomonidan yaratilgan darsliklar, matbuot nashrlari va ma'rifiy loyihalar Turkiston xalqlarining ilmiy va madaniy rivojlanishiga katta hissa qo'shdi. Ularning faoliyati natijasida ta'lim tizimida dunyoviy bilimlarning ulushi ortdi, zamonaviy pedagogik yondashuvlar shakllandi hamda jamiyatda ma'rifatning nufuzi yuksaldi.

Bugungi kunda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari mazmunida ham jadidlar ilgari surgan g'oyalar o'z aksini topmoqda. Ta'lim sifatini oshirish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, yoshlarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va milliy qadriyatlarni asrab-avaylash kabi ustuvor vazifalar jadidchilik harakatining ma'rifiy merosi bilan chambarchas bog'liqdir.

Xulosa qilib aytganda, jadidchilik harakati Turkistonda zamonaviy ta'lim tizimining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan bo'lib, uning ma'rifiy g'oyalari va pedagogik tajribasi bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda. Jadidlar merosini chuqur o'rganish va undan samarali foydalanish milliy ta'lim taraqqiyotini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
2. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 1999. – 320 b.
3. Fitrat A. Tanlangan asarlar. IV jild. – Toshkent: Ma’naviyat, 2006. – 304 b.
5. Alimuhamedov A., Qosimov B., Dolimov U. Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash. – Toshkent: Universitet, 1999. – 184 b.
6. Qosimov B. Milliy uyg‘onish: jasorat, ma’rifat, fidoyilik. – Toshkent: Ma’naviyat, 2002. – 400 b.